

خاورشناسان بزرگ

رینولد نیکلشن انگلیسی (۱۸۶۸-۱۹۴۵)

و
آرتور کریستنس دانمارکی (۱۸۷۵-۱۹۴۵)

بدبختانه در این سال جاری دوتن از نامی‌ترین مستشرقین اروپائی که بمعارف اسلامی عموماً و تمدن و زبان و ادبیات ایرانی خصوصاً خدماتی شایان کرده و هموطنان ما را بر اثر تحقیقات عمیقۀ خود تا ابد مرهون خویش ساخته و از این لحاظ نامی نیک بر صفحه روزگار بیادگار گذاشته‌اند از این دنیا رخت بریسته و عالم علم و ادب را از دو منبع فیض و از دو چراغ هدایت بی نصیب گذاشته‌اند.

یکی از این دوتن مستشرق بزرگوار انگلیسی رینولد آلین نیکلسن است که علاوه بر کتابهای بسیار که از متون فارسی و عربی بتصحیح خود بچاپ رسانده و کتب و رسائل و مقالاتی که در باب شعر و عرفان و حکمت اسلامی نوشته مترجم مثنوی مولوی است بشعر انگلیسی و ناشر بهترین و صحیح‌ترین نسخه‌های آن که از بزرگترین کارها و نماینده علو همت و عظمت مقام آن مرد است.

این دانشمند جلیل که در ۲۸ اوت امسال روی در نقاب خاک کشیده است از آن جمله بزرگانی است که شاید بیش از هر یک از فضلاء مغرب زمین بحقیقت عالم عرفان اسلامی آشنائی پیدا کرده و توانسته‌است که يك عده از شاهکار های عرفا و متصوفه مسلمان را بمردم اروپا و امریکا بشناساند.

سال گذشته ما در شماره چهارم از سال اول یادگار بمناسبت ترجمه يك مقاله از او شرح مختصری در ترجمه احوال وی نوشته بودیم. خوانندگان محترم میتوانند

بآنجا رجوع کنند. در شماره دوم از سال دوم نامه فرهنگستان (بهمن ۱۳۲۳) مقاله جامع مبسوطی نیز بقلم آقای دکتر قاسم غنی بمناسبت انتخاب نیکسن بصورت فرهنگستان ایران مندرجست و چون آقای دکتر قاسم غنی در آن مقاله فهرست کارها و تألیفات

رئیس اول نیکسن انگلیسی

مرحوم نیکسن را
بتفصیل نوشته‌اند ما در
اینجا از تکرار آن
خودداری میکنیم و
خوانندگان عزیز را
بقراءت آن مقاله
سودمند توصیه مینمائیم.
اما آرنور کرستنس
دانمارکی که يك عدد
از فضلاء ایرانی در
۱۹۱۴ و ۱۹۲۹ و در
۱۳۱۳ شمسی هنگام
جشن هزاره فردوسی
قیافه محبوب او را در
طهران بچشم دیده‌اند
از جمله فضلاء است

که بیشتر اوقات خود را بتحقیق تاریخ تمدن ایران پیش از اسلام مصروف داشته در کتاب بسیار نفیسی در باره تمدن ساسانیان تألیف نموده است که بعد از ترجمه تاریخ طبری نولدکه باآلمانی مهمترین منابع راجع بتاریخ این دوره ایران است بعلاوه فاضل مشارالیه در تحقیق بعضی از لهجه‌های فارسی و تتبع در خصوص رباعیات خیام کتابهای

جامعی برشته نگارش در آورده که برای دانشمندان دیگر همیشه مورد استفاده بوده . آنچه راجع باین مستشرق بزرگ گفتمنی است در مقاله که ذیلاً بنظر خوانندگان گرامی میرسد دوست دانشمند ما آقای سعید نفیسی مرقوم داشته‌اند ، این است که ما دیگر تفصیل در این موضوع را با وجود مقاله جامع آقای نفیسی زائد میدانیم و بجای اطالۀ کلام در این باب بدرج آن مبادرت مینمائیم .
(یادگار)

آرتور کریستنسن دانشمند نامی دانمارکی که ۳۰ مارس امسال در شهر شارلو - تلووند ۱ نزدیک کپن هاگ در خاک دانمارک در گذشت و خبر مرگ او در این چند روز بطهران رسید نه تنها در فن خود یکی از دانشمندان نامی جهان امروز بود بلکه یکی از دوستداران صمیمی و با وفا و بی‌ریای ایران بشمار میرفت و جای آن دارد که جامعه علم و ادب ایران از اینکه چنین مردی و چنین دانشمندی و چنین دوستی از دست رفته است سوگوار باشد .

درکارت پستالی که آقای ک . بار جانشین او در کرسی زبانهای ایرانی در دانشگاه کپن هاگ بمن نوشته و خیر ناگوار مرگ او را داده است گوید که روز ۳۰ مارس امسال این مرد بزرگ آرام آرام خاموش شده و رخت ازین جهان بر بسته است ، شگفت اینست که روز ۳۰ مارس امسال همان روزیست که مطابق قانون می‌بایست پس از هفتاد سال ۲ باز نشسته شود یعنی بسن قانونی تقاعد میرسید .

گوئی این مرد زندگی را پس از انفکاک از کار علمی خود بازرگان می دانست و باین بی‌کارگی و عطلت تن در نداد و مرگ را مرجح دید . در ماه نوامبر سال پیش وضعی در باصره وی پیش آمد که مانع از خواندن بود . نخست پزشکان پنداشتند که در نتیجه سستی اعصاب باین بیماری مبتلی شده است اما در نتیجه امتحانی که بوسیله رادیولوژی در ماه فوریه امسال کردند معلوم شد در نتیجه اختلالی که در بینی وی روی داده است چشم از کار افتاده و چاره پذیر نیست ، اما در این بیماری دردهای سخت

نکشید حتی تادم و آپسین با دوستان خود سخن می گفت و سخنان او در باره نقشه های کارهای علمی دیگری در زمینه ایران شناسی بود.

اندکی پیش از آنکه گرفتار این بیماری جان گزای شود تألیف کتابی را برای تعلیم زبان فارسی کنونی بیابان رسانده بود که شامل منتخباتی از معروف ترین نویسندگان کنونی ایرانست. این آخرین تألیف او اینک در زیر چاپست و بزودی انتشار خواهد یافت. پس از مرگ وی از آغاز ماه آوریل امسال آقای ک بارکه از شاگردان وی بوده است بجای او درس زبانهای ایرانی را در دانشگاه کپن هاگ معده گرفته است.

نخستین کتابی که کریستن سن درباره ایران انتشار داده کنایست زبان دانمارکی بعنوان «کمونیست ایرانی» که در سال ۱۹۰۱ درباره مزدک در کپن هاگ منتشر کرده است. از آن زمان تادم مرگ بیش از چهل و چهار سال این مرد بزرگ بایران خدمت

کرده و مطابق فهرست مؤلفات وی که ضمیمه این مقاله است بزبانهای دانمارکی و فرانسه و انگلیسی و آلمانی ۵۹ کتاب و رساله انتشار داده است. کریستن سن در سه قسمت از فرهنگ ایران تخصص کامل داشت:

در تاریخ دوره ساسانی و ادبیات زبان پهلوی، در معرفت لهجه های ایرانی و در ادبیات معاصر.

تخصص او در تاریخ ساسانیان و ادبیات زبان پهلوی معروف ترین جنبه کارهای علمی او بود. در این زمینه گذشته از رسایلی که درباره داستان بهرام چوین و آهنگهای موسیقی ایران

آرتور کریستن سن

در دوره ساسانی و افسانه بزرگ مهر حکیم و «ایرسم و تنسر» و جز آن نوشته کتابی

بعنوان «مطالعاتی در دین زردشتی در ایران قدیم» دارد که در ۱۹۲۸ چاپ شده و سه کتاب دیگر او در این زمینه معروفست: نخست کتاب «شاهنشاهی ساسانیان» چاپ ۱۹۰۷ که آقای مجتبی مینوی آنرا بعنوان «وضع ملت و دولت و دربار در دوره شاهنشاهی ساسانیان» ترجمه کرده و در ۱۳۱۴ در طهران چاپ شده و این ترجمه چون از روی نسخه اصلاح شده مؤلفست که بخط خود در آن تصرفاتی کرده است براساس این کتاب رجحان دارد، دیگر کتاب «ایران در زمان ساسانیان» است که در ۱۹۳۶ چاپ شده و آقای رشید یاسمی آنرا بهمین عنوان ترجمه کرده و در طهران ۱۳۱۷ چاپ شده است. سوم کتابیست بعنوان «پادشاهی شاه کواذ نخست و کمونیسم مزدکیان» که آن نیز بوسیله آقایان نصرالله فلسفی و احمد بیرشک بفارسی ترجمه شده و بعنوان «سلطنت قباد و ظهور مزدک» در طهران در ۱۳۲۰ چاپ شده است. در باره ادبیات دوره پیش از اسلام ایران مهم ترین اثر کریستن سن مجموعه ایست از عکسهای قدیم ترین متون اوستا و تفسیرهای آن بزبان اوستا و پهلوی که همان نسخ معروف کتابخانه دانشگاه کپن هاگ باشد و قدیم ترین نسخهای معروف در جهانست و کریستن سن از آنها عکس برداشته و درش مجلد از ۱۹۳۱ تا ۱۹۳۶ انتشار داده است.

درباره داستانهای ایران باستان نیز تألیفات مهم دارد از آن جمله کتابیست بعنوان «نمونه‌های نخستین بشر و نخستین شاه در تاریخ داستانی ایرانیان» که در دو مجلد در استکهلم در ۱۹۱۷ و در لندن در ۱۹۳۴ چاپ شده و کتاب دیگری بعنوان «کیانیان» چاپ کپن هاگ ۱۹۳۲ و نیز کتابی بعنوان «حماسه‌های شاهان در داستانهای ایران باستان» چاپ پاریس ۱۹۳۶.

در زمینه لهجه‌های ایرانی نخست کتاب «لهجه سمنان» در ۱۹۱۵ و «لهجه‌های اورامان و پاوه» در ۱۹۲۱ و دو مجلد کتاب «مقدمه شناسائی لهجه‌های ایرانی» در ۱۹۳۰ و ۱۹۳۵ و «لهجه‌های ایرانی» بزبان آلمانی چاپ ۱۹۳۹ است. در ادبیات معاصر مهم ترین کار کریستن سن ترجمه شاهنامه فردوسی بزبان دانمارکیست که در ۱۹۳۱ انتشار یافته است و نیز نتیجه نخستین تحقیقات او در باره رباعیات عمر خیام است که بعنوان «جستجو در باره رباعیات عمر خیام» در هایدلبرگ

(آلمان) در ۱۹۰۵ انتشار داده سپس کتابی دیگر بزبان انگلیسی بعنوان «مطالعات انتقادی دربارهٔ رباعیات عمر خیام» چاپ کین هاگ در ۱۹۲۷ است که آقای حسین شجره ترجمه آنرا در کتاب خود که بعنوان «تحقیق در رباعیات و زندگانی خیام» در طهران در ۱۳۲۰ چاپ کرده جای داده است و دیگر از کارهای او در این زمینه کتاب «قصه‌های ایرانی بزبان عامیانه» است که در کین هاگ در ۱۹۱۸ چاپ کرده است

آرتور کریستن سن در ۱۹۱۴ و ۱۹۲۹ و ۱۹۳۴ میلادی سه بار بایران سفر کرده و در هر سفر مدتی برای مطالعات علمی خود در نواحی مختلف مانده و بدینوسیله با برخی از دانشمندان ایرانی از نزدیک آشنا بوده و دوستان بسیار در میان ایشان دارد و من خود افتخار دارم که در این بیست سال گذشته از دوستان ایرانی این مرد بزرگ و طرف رجوع و مکاتبهٔ او بودم و بیش از همه بروح بزرگ و طبع بلند و دانش دوستی وی پی برده ام مخصوصاً شاید بیش از دیگران از نزدیک ناظر احساسات بسیار پر شور او نسبت بایران و تاریخ و ادبیات آن بوده‌ام.

فرهنگستان ایران در آغاز تشکیل خود نخستین دانشمند خارجی را که بسمت عضویت وابسته انتخاب کرد پیشنهاد چند تن از اعضای خود که من نیز در این افتخار با ایشان شریک بودم همین آرتور کریستن سن ایران شناس نامور بود که ما امروز مرگ او را با دریغ و درد یاد می‌کنیم و از خدمات گرانبهایی که در مدت بیش از ۴۴ سال بایران ما کرده است سپاسگزاریم و بسرزمین و خاندانی که وی از دستشان رفته است در مرگ او تسلیت می‌گوییم.

فهرست تألیفات کریستن سن بزبانهای مختلف

- 1) *Persiske Kommuniteter, Kobenhavn 1901*
- 2) *Babismen i Persien, Kobehavn. 1903*
- 3) *Schiismen, den Persiske national religion udvikling, Kobenhavn 1903*
- 4) *Fra Samanidernes Tid, Kol enb von 1903*
- 5) *Hofdigtning og Digterhoffer hos Perserne, Kobenhav 1905*
- 6) *Recherches sur les rubaiat de Omar-i-Khayam, Heidelberg 1905*

- 7) *Politiske Tislande In Persian, Kobenhavn* 1906
- 8) *Muhammedanske Digtere og Taenkere, Kobenhavn* 1906
- 9) *Lidt om persisk Kustindustri, Kobenhavn* 1902
- 10) *Romanenom Bahram Tschobin, Kobenhavn,* 1907
- 11) *L'Empire des Sassanides, Kobenhavn* 1907
- 12) *Some notes on Persian melody—names of the sassanian period, Dastur Hoshang Memorial volume, Bombay* 1909
- 13) *Det Mediska Dynasti hos Herodot og Ktesias, Kobenhavn* 1909
- 14) *Kajarerne og deres Rige, Kobenhavn* 1909
- 15) *Persiske Tilstand, Kobenhavn* 1909
- 16) *Alexaneer den Store in den orientalske overlevning, Kobenhavn* 1910
- 17) *Orientalis Musikkultur, Kobenhavn* 1910
- 18) *Remarques critiques sur le Kitab Bayanil—adyan d'Abul Maali, le monde oriental, Upsala* 1911
- 19) *Lidt persisk Folkpsykologi, Kobenhavn* 1914
- 20) *Le dialecte de Samnan, Kobenhavn* 1916
- 21) *Abul Ma'ali: Fransilling of Religionerne, Kobenhavn* 1916
- 22) *Om Laegerkunst hos Perserne, Kobenhavn* 1912
- 23) *Ruinmarkerne ved Merv, Kobenhavn* 1917
- 24-25) *Les types du premier homme et du premier roi dans l'histoire légendaire des Iraniens, 2 vol Stockholm* 1917 et *Leyde* 1934
- 26) *Hinsides det Kaspisk Hav, Kobenhavn og Kristiania* 1918
- 27) *contes persaans en langue populaire, Kobenhavn* 1918
- 28) *Smedin Kavaeh og det gambe Persiske Rigsbanner, Kobenhavn* 1919
- 29) *Boghaandverk og Bogkunst i persien, Kobenhavn* 1919
- 30) *Xavas-ayat, Kobenhavn* 1920
- 31) *Les dialectes d'Awroman et de Pawa, Kobenhavn* 1921
- 32) *En persisk Satiriker fra Mongolertiden, Kobenhavn* 1924

- 33) *Le règne du roi Kavadh 1e et le communisme mazdakite, Kobenhavn 1925*
- 34) *Motif et thème, plan d'un dictionnaire des motifs et contes populaires, de légendes et de fables, Helsinski*
- 35) *Quelques notices sur les plus anciennes périodes du zoroastrisme, Acta Orientalia, Kobenhavn 1925*
- 36) *Les sots dans la tradition populaire des Persans, Acta Orientalia I.I.*
- 37) *Critical Studies in the Rubaiyat-i-Umar Khayyam, Kobenhavn 1927*
- 38) *Etudes sur le zoroastrisme de la Perse Antique, Kobenhavn 1928*
- 39) *Det gambe og det nye Persian, Kobenhavn 1930*
- 40-41) *Contributions à la dialectologie iranienne, 2 vol Kobenhavn 1930—35*
- 42) *A-T-il existé une religion zarvaniste? Le monde Oriental V. XXV, Upsala 1931*
- 43) *La légende du sage Buzurjmihir, Acta Orientalia T. VIII*
- 44) *Abarsam et Tansar, Acta Orientalia T.X*
- 45) *Firdausis Kongehog, Kobenhavn 1931*
- 46) *La princesse sur la feuille de myrte et la princesse sur le pois, Acta Orientalia T. XIV*
- 47-52) *Codices Avestici et Pahlavici Bibliothecae Universitatis Hafniensis, 6 volumes Copenhagen 1931—1936*
- 53) *Les Kayanides, Kobenhavn 1932*
- 54) *Gestes des rois dans la tradition de de l'Iran antique, Paris 1936*
- 55) *La vie musicale dans la civilisation des Sassanides, Paris 1936*
- 56) *L'Iran sous les Sassanides, Cobenhague 1936*
- 57) *Kultuiskiter fra Iran Kobenhavn 1937*
- 58) *Iranische dialekt aufzeichnungen aus dem Nachlass von F.C. Andreas, Berlin 1939*
- 59) *Persische Mahrchen, Iena 1939*